

Vilâyet-i Şarkıyye Müdâfaa-i Hukûk-ı Milliye Cemiyeti

Vilâyet-i Şarkıyye Müdâfaa-i Hukûk-ı Milliye Cemiyeti (Doğu İllerinin Millî Hukukunu Koruma Cemiyeti), Doğu ve Güneydoğulu aydınlar tarafından, İtilâf Devletleri'nin Osmanlı İmparatorluğu ile 30 Ekim 1918 tarihinde imzaladıkları Mondros Mütârekesi'nin 7. Maddesi (Müttefikler, güvenliklerini tehdit edecek durum olduğundan herhangi bir stratejik noktayı işgal hakkına sahip olacaklar) ve özellikle 24. Maddesi'ne (Vilâyet-i Sitte/Altı Vilayet ki, mütarekenin İngilizce metninde Altı Ermeni Vilayeti olarak geçer (Erzurum, Van, Diyarbakır; Sivas, Bitlis, Ma'mûretil'azîz/Elazığ-Harpüt) karışıklık çıktığında bu illerin herhangi bir bölümünü ele geçirmesi hakkını İtilâf Devletleri saklı tutar) dayanak Doğu Anadolu'da bir Ermenistan kurmak fikir ve faaliyetlerine; bölgeyi işgal etmek tehdit ve tehlikelere karşı olarak, Wilson İlkeleri'nin 12. Maddesi'ne (Osmanlı İmparatorluğu'nda Türklerin oturdukları bölgenin bağımsızlığının sağlanması) dayanılarak Merkezi İstanbul olmak üzere 2 Aralık 1918'de İstanbul'da kurulmuştur. V.Ş.M.H.M.C' nin Başkanı Eski Bitlis Valisi Harputlu Nedim Bey idi. Diğer üyeleri ise; Diyarbakirli Süleyman Nazif, Diyarbakır Mebusu Pirincizâde Feyzi (Ziya Gökalp'in dayısı oğlu), eski Beyrut Valisi Diyarbakirli İsmail Hakkı, Sivas Mebusu Rasim, Sivaslı genç yedek subay Abdulmuttalib (daha sonra (1946) Malatya Mebusu Muttalib ÖKER), Diyarbakırlı genç yedek subay Cavit (daha sonra Yüksek Murakabe Heyeti Başkanı Cavit EĞİN), eski Meclis-i Meb'usan-ı Osmaniye/Osmanlı Mebusan Meclisi Mebusu Rasim, eski Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Erzurum mebusu olan Raif Hoca (DİNÇ), Erzurumlu öğretmen Cevad (DURSUNOĞLU) Bey idi. V.Ş.M.H.M.

C, Fransızca olarak yayınladığı Le Pays/Vatan Abdulmuttalib'in sorumluluğundaki ve Türkçe yayınlanan (Süleyman Nazif'in) Hadisat'ı gazeteleri ile fikirlerini yaymaya çalışmıştır. Cemiyet, Doğu illerin hukuki, tarihi ve ırki saldırıya uğramaması için fikrî, siyasî ve ilmî çalışmalara da başlamıştır. Bu amaç ve faaliyetler içinde olan Cemiyet, Doğu illerinin Türklüğünü ve Ermenilerin hiçbir zaman çoğunluk sağlayamadıklarını savunurken; hiçbir kavmi ayrılık gütmediğinden; vatanın kurtuluşu için kendileri ile işbirliği yapmayıp, yıkıcı-bölücü faaliyetlerde bulunan Kürdistan Te'ali ve Te'avün Cemiyeti'ne karşı da mücâdele etmiştir. Genel Merkezce Erzurum'da cemiyetin bir şubesini açmak için görevlendirilen Cevad Bey, resmi işlemleri yaparken; 6 Mart 1919'da Âsâr-ı Terakki Mektebi'nde cemiyetin ilk toplantısı oldu. Başkanlığa İbrahim Hakkı Efendi'nin torunu Hacı Fehmi Efendi; muhasipliğe Süleyman Bey, kâtibliğe de Cevad Bey seçilmişti. Ancak birkaç gün sonra, Geçici Heyet'teki Hacı İsmail Efendizâde Tevfik Bey ve Kobalzâde Ahmed Bey ayrılmış; Hacı Fehmi Bey'in de başkanlığı tecrübeli olan Hoca Raif (Dinç) Efendi'ye bırakmıştı. Cevad Bey'in çabaları sonucu 10 Mart 1919 tarihinde Erzurum'da resmen bir şubesi açılan V.Ş.M.H.M.C'nin Başkanı ise; Hoca Raif Efendi idi. Ulema, asker, aydın, memur ve şehrin ileri gelenleri tarafından da desteklenen cemiyetin İdare Heyeti Üyeleri ise şunlardı: Başkan: Raif Efendi, Kâtib: Cevad Bey, Muhasebeci: Emekli Binb. Süleyman Bey idi. Üyeleri ise; Em. Bnb.Kazım, Albayrak gazetesi sahibi Süleyman Necati (GÜNERİ), Namık Efendizâde Ahmed, Av. Hüseyin Avni (ULAŞ), Av. Mesut (ÇANKAYA), Hacı Recebzâde Hoca Hafız, Fevzi (KIRBAŞ), Eski Evrak Müdürü Maksud (KAPIKAYA) Bey'ler idi. Daha önce, Süleyman Necati Bey tarafından Erzurum'da yayımlanan Albayrak gazetesi de, cemiyetin yayın organı olarak; Doğu Anadolu'da Türk-Kürt'ün ayrı olmadığı; gelecek felâketin her iki kardeşi yok edeceğini yazarak; Ermeni istek ve iddialarının asılsızlığını ispat ederek Milli Birliğin kurulmasına çalışmıştır. XV. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa'nın 3 Mayıs 1919 tarihinde Erzurum'a gelişi ile daha da güçlenen ve ordunun da desteğini alan V.Ş.M.H.M.C, 17-21 Haziran 1919'da Erzurum Vilâyeti Sancak/il ve kazalarından yirmibir temsilcinin katılımı ile "Vilâyet Kongresi"ni gerçekleştirmiştir. Raif Hoca'nın başkanlık yaptığı "Vilâyet Kongresi"nde; fikirde ve işte birlik sağlamak,

Osmanlı camiasından kesinlikle ayrılmamak, Ermeni saldırısı olduğunda bunu şiddetle karşılamak ve millî varlığımızı son ferdin ölümüne kadar savunmak, millî varlığımızı silmemek için asla göç etmemek, bu işleri başarabilmek için orduyu güvenmek ve halkı silahlandırmak kararları alınmıştır. Trabzon Vilâyeti (Merkez Trabzon, Rize, Gümüşhane, Giresun, Ordu Sancakları/İlleri dahil) üzerindeki Rum iddia ve faaliyetlerine karşı kurulmuş olan Trabzon Muhafaza-i Hukûk-ı Milliye Cemiyeti ve V.Ş.M.H.M.C' nin Erzurum Şubesi, birbirinden habersiz olarak birlikte Doğu Vilâyetleri Kongresi yapmak üzere 30 Mayıs 1919'da karar almışlardır. Her iki cemiyetin bu ortak kararı ile her bakımdan daha güvenli olan Erzurum'da toplanacak olan kongre için çalışmalarına başlanılmıştır. 3 Temmuz 1919'da Erzurum'a gelen III. Ordu Müfettişi (13 Haziran 1919'da IX. Ordu'nun adı III. Ordu'ya çevrilmişti) Mustafa Kemal Paşa (ATATÜRK), hemen ertesi gün Vilâyât-ı Şarkîye-i Müdâfa'a-i Hukûk-ı Millîye Cemiyeti ile temasa geçerek; kongre çalışmalarına katkıda bulunmuştur. Ayrıca V.Ş.M.H.M.C' nin üyeleriyle yapılan görüşmelerde kongrede ele alınacak konuların ve kararların da tespiti yapılmıştır. Erzurum Kongresi'nin toplanması için önce 10 Temmuz günü belirlenmiş ise de; çeşitli nedenlerden dolayı, kongre delegelerinin zamanında ulaşamamaları nedeniyle kongrenin toplanması için 23 Temmuz günü kararlaştırılmıştır. Kongre çalışmaları sürerken; 8/9 Temmuz 1919 gecesi askerlik görevinden ayrılan Mustafa Kemal Paşa, milletin sinesinde "bir millet ferdi" olarak görevine devam etmeye karar vermiştir. 10 Temmuz 1919 günü, V.Ş.M.H. M.C. Başkanı Raif Hoca imzalı ve cemiyetin kararını belirten yazı ile Mustafa Kemal Paşa'ya "Cemiyetin Fa'al Hey'eti"nin Başkanlığı; Rauf Bey'e de, İkinci Başkanlığı teklif edilmiş ve Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey tarafından da kabul edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'lerin kongreye delege olarak katılabilmeleri için 20 Temmuz 1919 günü, Cevad Bey ile Kazanasmazlardan Küçük Kâzım (YURDALAN) Bey'ler kongre delegeliklerinden istifa etmişlerdir. Böylece Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey, Erzurum Kongresi'ne Erzurum adına katılabilmişlerdir. Yine, 20 Temmuz 1919 günü V.Ş.M.H.M.C. Erzurum Şubesi Başkanı Raif Hoca, İstanbul'daki Genel Merkez'den Mustafa Kemal Paşa'nın Genel Merkez adını kongreye katılması ve merkez adına faaliyette bulunarak; oy ve görüş bildirmek üzere görevlendirilmesi için yetki verilmesi istenmiş ve bu yetki verilmiştir. Zaten bu tarihten itibaren de V.Ş.M.H.M.C. Erzurum Şubesi, Genel Merkez yetkililerine sahip olmuştur. Diyarbakir ve Ma'mûretil'azîz Valileri bölgelerindeki V.Ş.M.H.M.C'lerince Erzurum Kongresi'ne katılmak üzere seçilen delegelerin Erzurum'a gitmelerine engel olmuşlardır. Bu iki vilayetin temsilcileri hariç, Erzurum, Van, Bitlis, Sivas V.Ş.M.H.M.C'leri ve şubeleri ile Trabzon, Rize, Gümüşhane, Ordu, Gümüşhane Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyetleri ve şubelerinin delegelerinin katılımı ile Erzurum Kongresi toplanmıştır. 23 Temmuz-7 Ağustos 1919 tarihlerinde Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlık ettiği, önceleri bölgesel kurtuluş amacı ile toplanan, ama 30 Ekim 1918 tarihindeki sınırlarımızı millî sınır kabul ederek; vatanın bütünlüğünü ve milletin istiklalinin sağlanmasını içeren, manda ve himayeyi reddeden kararlar alması ile ilk millî kongre olma özelliği taşıyan Erzurum Kongresi toplanmıştır. Erzurum Kongresi'nde, milli amaç için kurulan cemiyetler, dolayısıyla V.Ş.M.H. M.C ve T.M.H.M.C'leri ve onların tüm şubeleri "Şarkî Anadolu Müdâfa'a-i Hukûk Cemiyeti" adı altında birleştirilmiştir. (9. Madde) Yine kongre kararlarına göre; (10. madde) 10 kişilik bir Heyet-i Temsiliye oluşturularak başkanlığına Mustafa Kemal Atatürk getirilmiştir. V.Ş.M.H.M.C, 7 Ağustos 1929 tarihli "Şarkî Anadolu Müdâfaa-i Hukûk Cemiyeti" başlıklı Erzurum Kongresi Beyannâmesi ve "Şarkî Anadolu Müdâfa'a-i Hukûk Cemiyeti" başlıklı Erzurum Kongresi kararlarından da anlaşılacağı üzere beyanname ve kararların kabulü ile İstanbul'daki "V.Ş.M.H.M.C" ile bütün bağları keserek; "Şarkî Anadolu Müdâfaa-i Hukûk Cemiyeti" adını almıştır. V.Ş.M. H.M.C'nin İstanbul'daki Merkezi, Erzurum Kongresi'nden sonra faaliyetlerine devam etmiş; Sivas Kongresi'nde tüm Müdâfa'a-i Hukûk Cemiyeti'nin birleştirilmesi ile "Anadolu ve Rumeli Müdâfa'a-i Hukûk Cemiyeti" ismi altındaki birleşmeye katılmıştır. Ş.A.M.H.C Erzurum Heyet-i Merkeziyesi Başkanlığınca 25 Temmuz 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'ya "Erzurum Hemşehriliği" teklif edilmiş; kabulü üzerine de, 27 Ağustos 1919'da Erzurum Nüfusu'na kaydedilmiştir. V.Ş.M.H.M.C'nin, topladığı Erzurum Kongresi'ni

Mustafa Kemal Paşa şöyle değerlendirmektedir: “Hassas ve necib (soylu) bir ruh ve salâbetli (kuvvetli) bir iman ile vatan ve milletimizin kurtuluşuna ait esaslı kararlar aldığını” belirterek; “Bilhassa bütün cihana karşı milletimizin mevcudiyetini (varlığını) ve birliğini gösterdi. Tarih bu kongremizi şüphesiz; ender ve büyük bir eser olarak kaydedecektir”. Mustafa Kemal Paşa, Hey’et-i Temsiliye ile katıldığı ve başkanlığını yaptığı 4-11 Eylül 1919 tarihinde Sivas’ta toplanan Genel Büyük Kongre’de de, Anadolu ve Trakya’daki tüm cemiyetler, “Anadolu ve Rumeli Müdâfâ’a-i Hukûk Cemiyeti” adı altında birleştirilmiştir. Dolayısıyla Ş.A.M.H.C’nin en son geldiği nokta Anadolu ve Rumeli Müdâfâ’a-i Hukûk Cemiyeti’dir. Sivas’ta sayısı onaltıya çıkarılan ve tüm Müdâfâ’a-i Hukûk Cemiyetleri’nin özü ve temsilcisi olan Heyet-i Temsiliye, TBMM açılışına kadar faaliyetine devam etmiştir.

Sinever Esin DERİNSU DAYI

KAYNAKÇA

ATATÜRK, Kemal, **Nutuk, 1919-1927**, Haz. Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2000.

DURSUNOĞLU, Cevat, **Millî Mücadele’de Erzurum**, İstanbul 1946.

GOLOĞLU, Mahmut, **Erzurum Kongresi**, Ankara 1968.

KANSU, Mazhar Müfit, **Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber I**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1986.

KARABEKİR, Kâzım, **İstiklal Harbimiz**, İstanbul 1988.

KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, **Bütünüyle Erzurum Kongresi**, Ankara 1993.

KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, **Türk İnkılâp Tarihi Ders Notları, Millî Mücadele ve Atatürk İnkılâpları**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 1977.

“Rauf Orbay’ın Hatıraları”, **Yakın Tarihimiz Dergisi**, I-IV, S 1-52, 1962-63.

SELEK, Sebahattin, **Millî Mücadele’de Ulusal Kurtuluş Savaşı I**, İstanbul 1970.

Süleyman Necati Güneri Hatıraları, Haz. Ali Birinci, İstanbul 1999.

ŞAHİN, Enis, **İstanbul Basınında Vilâyât-ı Şarkiye Meselesi**, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1991.

TANSEL, Selahattin, **Mondros’tan Mudanya’ya Kadar I**, MEB Yay.: 2262, İstanbul 1991.

TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye’de Siyasi Partiler, (1859-1952)**, İstanbul 1952.

TÜRKGELDİ, Ali Fuat, **Mondros ve Mudanya Mütarekeleri Tarihi**, Ankara 1948.

31/03/2025 tarihinde

<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/vilayat-i-sarkiyye-mudafaa-i-hukuk-i-milliyeye-cemiyeti/?pdf=3922> adresinden erişilmiştir